

Mubina Moker

Kratki prikaz djela Feriduddina 'Attara

UDK 821.222.1.09 'Attar F.

Šejh Feriduddin Muhammed 'Attar iz Nišabura središnja je ličnost perzijske gnostičke poezije druge polovine 12. i početka 13. stoljeća. Premda se u gaze-lima Senaija Gaznevija naziru naznake gnostičke tematike, ona svoju potpunu afirmaciju dobija u 'Attarovom poetskom izražaju, dok njegova djela predstavljaju jednu od najznačajnijih etapa u razvoju perzijske gnostičke poezije.

U nedostatku relevantnih povijesnih podataka 'Attarov lik i život obilježeni su polulegendarnim detaljima, što se neminovno odrazilo i na njegov književni opus u obliku fenomena "patvorenih 'Attara", kvazipjesnika, koji su se s vremenske distance od čak dva ili tri stoljeća zaklanjali za poetski pseudonim "Attar" i autentičnim 'Attarovim pridodavali vlastite stihove, koji se ni po čemu nisu uklapali u 'Attarov rafinirani senzibilitet a još su manje imali doticaja s njegovim autentičnim gnostičkim naučavanjem. "Patvorenih 'Attara" perzijske poezije bilo je mnogo, sudeći prema broju djela koja se pripisuju 'Attaru, a pripisuje mu se čak 114 djela, što odgovara broju kur'anskih sura, čime se 'Attarovoj ličnosti željela dati "aureola svetosti".

Ključne riječi: Divan, Esrarnama, Mantik al-tajr, Muhtarnama, Musibetnama, "patvoreni 'Attari", Tezkira evlija

Uvod

U proznom uvodu *Muhtarnama*, zbirke rubaija, 'Attar nas upoznaje sa svojim autentičnim poetskim opusom kako slijedi: 1. *Ilahinama* = *Husrevnama*; 2. *Esrarnama*; 3. *Mantik al-tajr* = *Tujurnama*¹; 4. *Musibetnama*; 5. *Mohtarnama*; 6. *Divan*.

U navedenom uvodu 'Attar spominje još dva djela koja je, čini se, sam uništio:

"[...] i *Dževahirnama* i *Šarb al-kalb*, dva poetska djela, od golemog jada ostadoše nedotjerana, odnijela ih voda i spalila vatra [...]" (Attār 1389/2010: 70).

Ovakav 'Attarov postupak nije neuobičajen za sufijske krugove. Baciti knjige u vodu ili ih spaliti predstavlja drevni običaj kojem su i prije 'Attara pribjegavali sufijski prvaci. Tako je zabilježeno kako je i Ebu Seid Ebul-Hajr svoje knjige bacio u vodu, a prema drugoj predaji zakopao u zemlju i na tom mjestu zasadio drvo (Forūzānfar 1374/1995: 85). Zašto je 'Attar ovako postupio, nije nam poznato.

Osim navedenih, niti jedno drugo poetsko djelo nije nastalo iz pera Feriduddina 'Attara.² 'Attar je, također, napisao i jedno prozno djelo *Tezkira evlija*.

Eminentni iranski profesor dr. Purnamdarijan smatra da je u redoslijedu nastanka 'Attarovih djela *Esrarnama* prva 'Attarova mesneviya i u prilog ovoj tvrdnji navodi da:

- *Esrarnama* ne prati strukturu ostale tri mesneviye: *Ilahiname*, *Mantik al-tajr* i *Musibetname*. Naime, ove mesneviye sadrže glavno kazivanje koje se značenjski razrađuje i dopunjava kratkim i dužim pričama, dočim *Esrarnama* strukturalno slijedi Senaijevo djelo *Hadikat al-Hakikat* i Nizamijev *Mabzan al-Asrar*,
- *Esrarnama* se sadržajno ne uklapa ni u jedan stupanj *sejrisuluka*, dok tri ostale mesneviye prate logičan slijed u stupnjevitosti *sejrisuluka*;
- Generalno uzev, 'Attar je u poznoj životnoj dobi, odnosno u dobi blizu šezdesete, počeo pisati mesneviye, a s obzirom na to da samo u *Esrarnami* spominje oca i njegovu smrt, vrlo je vjerovatno da su ostale mesneviye nastale kasnije (Purnāmdāriyān 1382/2003: 236).

U nastavku slijedi sažeti prikaz 'Attarovog književnog opusa³ prema klasifikaciji dr. Purnamdarijana.

Esrarnama

Mesneviya *Esrarnama* (Asrār-nāme) broji 3305 distiha. Djelo sadrži dvadeset dva kazivanja unutar kojih je obrađen znatan broj priča i alegorija. Kako je nalagao ustaljeni književni kodeks, prva tri kazivanja posvećena su Bogu, plemenitom Poslaniku, vrlinama četverice halifa. Ostala kazivanja sadržajno su nepovezana i akcentirana na ono što je u datom trenutku dominiralo 'Attarovim duhom. Sadržaj kazivanja čak se doima pomalo "rasplinitim", jer ne prati neki logičan slijed. Primjera radi, 'Attar u nekoliko kazivanja obrađuje gnostičke teme (pitanje duha, duše, ljubavi), potom s gnostičke

¹ Dr. Foruzanfar navodi da je u zbirci 'Attarovih djela, koja se čuvaju u Kraljevskoj biblioteci pod br. 443, ovaj rukopis na početku zaveden pod naslovom *Tujurnama* (Toyūr-nāme), a na kraju kao *Mekamat-e tujur* (Maqāmāt-e toyūr – Duhovne postaje ptica), te da su ovaj potonji naslov mesneviyi, s obzirom na to da ga 'Attar nije spomenuo u svojim djelima, vjerovatno dali kasniji prepisivači. S vremenom je i naslov *Mekamat-e tujur* pao u zaborav i knjiga je postala poznata pod imenom *Mantik al-tajr*; Forūzānfar, *Šarb-e abwālonaq-dotablil-e āsar-e šeix Attār*, Entešārāt-e Anḡoman-e āsar-e farhangī, Tehrān, 1374/1995, str. 313.

² Činjenica je da je djelo *Pendnama*, koje se pripisuje 'Attaru a za koje se kod nas uobičajio naslov "Pendi Attar", imalo važnu ulogu u oblikovanju gnostičke misli bosanskih sufijskih krugova u kojima i danas vlada uvjerenje da se radi o autentičnom 'Attarovom djelu. O ovoj temi vidjeti: Mubina Moker, "Utjecaj *Pendname* u oblikovanju sufijske misli u BiH", *Znakovi vremena*, br. 48/49, str. 44-55, proljeće 2011.

³ *Ilahinama* je predstavljena u zasebnom radu ovog časopisa, te se ne spominje u ovoj klasifikaciji.

prelazi na filozofsku ravan i razmatra počelnost materije i uma, zatim donosi crtice iz života znamenitih gnostičkih prvaka, a potom se iznova vraća na gnostičku ravan. Čini se da je djelo nastajalo u stanju svojevrstnog duhovnog previranja i smetenosti, što se da naslutiti iz jednog od posljednjih stihova *Esrarname* u kojem 'Attar želi da mu otac, koji je na samrti, da savjet kako da duhovno napreduje:

Rekoh: Savjet mi daj na koncu, jer lutam k'o loptica u polu. (EN: 193)

U *Esrarnami* nema naznaka onog gnostičkog iskustva iskazanog u naredne tri mesnevijske: *Ilahinami*, *Mantik al-Tajr* i *Musibetnami*. Naime, ove tri mesnevijske, budući da sadržajno prate stupnjeve *sejrisuluka*, predstavljaju jednu "duhovnu trilogiju". Stoga se *Ilahinama* može motriti na ravni Šerijata, *Mantik al-Tajr* na ravni tarikata, a *Musibetnama* na ravni hakikata (Pūrnamdāriyān 1382/2003: 3). Također, za razliku od *Esrarname*, ove tri mesnevijske temelje se na glavnoj pripovijesti, odnosno kazivanju, koje sadržajno prate i upotpunjuju kraće i duže priče (*hekāyāt*) i alegorije (*tamsīlāt*) gnostičko-didaktičkog naboja. Uz to, *Mantik al-Tajr* i *Musibetnama* imaju još jednu zajedničku značajku, a to je identičnost teme. I jedna i druga mesnevijska obrađuju – ali s dvije različite ravni – temu potrage za duhovnim identitetom, odnosno "transcendentalnim Ja", koje oblikuje čovjekov duhovni identitet. Naznake ovog transcendentalnog Ja pronalazimo i prije islama, primjera radi u zoroastrizmu u obliku anđela "Deanā", koji se čovjeku nakon što umre ukazuje u svijetu duha, na mostu "Činvat" (Pūrnamdāriyān 1383/2003:86). U postislamskom periodu transcendentalnim Ja, u formi različitih naziva kao što su: "nebeski svjedok" (*šāhed-e āsamāni*), "svjedok iz svijeta skrivenosti" (*šāhed-e Ğeibi*), bave se u svojim djelima gnostici Nedžmuddin Kubra, Ejnulkuzat Hamadani, Suhravardi (*Šejhul-išrāk*), Ruzbehan Bakli Širazi, kao i pjesnici gnostičke poezije Senai, 'Attar, Mevlana Dželaluddin Rumi. Međutim, svi oni, osim 'Attara, samo u naznakama i fragmentarno bavili su se pitanjem duhovnoga identiteta, dočim je 'Attar napisao dva cjelovita djela o ovoj temi. 'Attarova posvećenost temi duhovnoga identiteta ukazuje na dvije stvari: prvo, da je čovjek 'Attarovog doba bio ozbiljno suočen s problemom povratka zbiljskome identitetu; drugo, da 'Attar identitet razumijeva kao kategoriju koja se ne može ograničiti na jedan određeni vremensko-povijesni kontekst, već da se identitet treba motriti u njegovome metaznačenju, koje obuhvaća cjelokupni ljudski rod, budući da je "individualno transcendentalno ja" ili "individualno duhovno ja" istoga identiteta s "kolektivnim ja" ljudske vrste. Usporedimo li 'Attarovo doba s današnjim, uočiti ćemo da pitanje povratka zbiljskome identitetu ne jenjava; štaviše, ono za savremenog čovjeka postaje sve aktualnije s obzirom na to da se njegov koncept svijeta temelji na materijalizmu te stoga i na promjenjivim i nestalnim kategorijama.

Mantik al-Tajr

Mesnevijska *Mantik al-Tajr* (Manteq al-teir) prvo je alegorijsko-simboličko gnostičko djelo perzijske književnosti napisano u poetskoj formi koje je 'Attaru otvorilo put i ka recipijentu zapadne provenijencije. Sadrži 4724 distiha. Naslov djela kur'anska je sintagma, koja se odnosi na sposobnost darovanu Sulejmanu, alejhisselam, da razumijeva "govor ptica" (Kur'an, *En-Neml*, 27:16). Motiv "govora ptica" ima dugu tradiciju u islamskoj književnosti općenito, a u perzijskoj književnosti datira oko dva stoljeća prije 'Attara. Djelo *Ketāb al-Fosūl* iz druge polovine 10. stoljeća, autora Abdulvehaba ibn Muhammeda, je prvo u perzijskoj književnosti koje se bavi simbolikom "govora ptica" (Attār 1383/2005: 23). Prvi pjesnik koji je motiv "govora ptica" obradio u poetskoj

formi je Senaji i to u kasidi pod naslovom “Mantik al-Tajr”, a inspiriran njime to je učinio i Hakani koji je također napisao kasidu istovjetnog naslova.

Potruga za duhovnim identitetom u mesneviji *Mantik al-Tajr* odvija se u pojavnome svijetu, odnosno na egzoterijskoj ravni. Mesnevija se temelji na središnjoj pripovijesti u kojoj su glavni akteri ptice i koja, zapravo, na simboličan način govori o čovjekovom duhovnom iskustvu susreta empirijskoga “ja” s transcendentnim “Ja”. Susret “ja” sa “Ja” simbolički je predstavljen kroz susret trideset ptica – *si murg* i Cara svih ptica – *Simurg*. Zналаčki i profinjeno 'Attar je upotrebom homonima *si murg* i *Simurg* označio dva aspekta: empirijski – zemaljski i transcendentni – nebeski jednoga te istog Ja.

Glavna priča, dakle, prati putovanje velikog jata ptica, od kojih svaka simbolizira jedno od stanja duha putnika sufijske staze, u potrazi za *Simurgom* – Carem ptica, čije je glavno obilježje “metafizička ogoljenost”, jer Car, zapravo, osim imena nema nikakvog znaka ni obilježja po kojem bi ga ptice prepoznale. Putujući u susret Caru ptice moraju prevaliti sedam dolina (*vādi*) koje korespondiraju sa sedam duhovnih stupnjeva *sejrisuluka*: dolinu traganja (*vādi-ye talab*), dolinu ljubavi (*vādi-ye ešq*), dolinu spoznaje (*vādi-ye ma'refat*), dolinu neovisnosti (*vādi-ye esteḡnā*), dolinu jednoće (*vādi-ye touhid*), dolinu duhovne smetenosti (*vādi-ye heirat*) i dolinu siromaštva i samoiščekznuća (*vādi-ye faqrofanā*). Većina ptica stradava na ovom dugom i teškom putovanju: neke su se utopile u moru, druge umrle od žeđi, nekima je Sunce sagorjelo krila. A i onih trideset (*si morg*), koje su – snagom duha – uspjele prebroditi sedam dolina, stiglo je pred predvorje *Simurga* slomljenih krila i srca punog jada. I tu, pred *Simurgovim* predvorjem, ptice poimaju da je *Simurg* ogledalo u kojem motre svoj odraz. *Simurg* je zapravo *si morg*. Pa kada *si morg* pogledaju u *Simurga*, vide sebe, a kada urone u sebe, vide *Simurga*. Ili, kazano riječima šejha Abdullaha Bošnjaka: “Uzvišeni Bog u ogledalu čovjekovih sušastvenih podobnosti pokazuje Svoje Lice; ili, ogledalo čovjekova bića isijava vlastitu refleksiju njegovoga Gospodara” [Bošnjak, fol. 1b]. Spoznaja istinskog Ja na kojem počiva duhovni identitet dolazi iznutra, tj. ostvaruje se aktiviranjem duhovnih potencijala vlastitoga bića. U tom spoznajnom procesu iščekzava prividno empirijsko ja i putnik duhovne staze u ogledalu vlastitoga srca motri svoje ezoterijsko Ja i spoznaje da ono traženo nije ništa izvan, niti odvojeno od njega samoga. “Sva tajna *Simurga* u tome je da su *Simurg* i *si murg* bile sjedinjene u ezelu” (Pürnāmdāriyān 1382/2003: 116).

*Kad su si murg pogledale
Sebe su u Simurgu ugledale
Kad bi u Simurga pogledale
A kad bi u sebe pogledale
A kad bi u oboje pogledale*

*da je si murg Simurg spoznale...
oduvijek da su Simurg znale
same sebe u Simurgu vidjele
si murg bi tad Simurg postajale
samo bi jednog Simurga vidjele. (MT:258)*

Mesnevija *Mantik al-Tajr* prevedena je na bosanski jezik prema engleskom prijevodu: Feriduddin Muhammed 'Attar, *Govor ptica* (Mantiq al-tayr), prijevod: Ahmed Ananda, Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2003.

Musibetnama

Mesnevija *Musibetnama* (Mosibatnāme), koja sadrži 7425 distiha, također obrađuje motiv potrage za duhovnim identitetom. Ono po čemu je *Musibetnama* specifična, a ta specifičnost nadilazi ne samo perzijski već i orijentalno-islamski književni krug, jeste da se radnja ne događa u vanjskome svijetu, kao što smo navikli, nego se proces odvija na ezoterijskoj ravni, tj. u čovjekovom osobnom mikrokosmičkom svijetu, na što ukazuje i glavni lik *Musibetname*, osoba simboličnog imena *Salik-e fikret* (kontemplativni putnik). Stoga ova mesnevija predstavlja nastavak duhovnog putovanja

započetog u djelu *Mantik al-Tajr*. Kao što se iz samog naslova mesnevice *Musibetnama* da naslutiti, proces povratka duhovnome identitetu nije nimalo jednostavan i iziskuje svojevrsnu duhovnu pripravnost i spremnost za suočavanje s nezamislivim tegobama i patnjama. Kada *Musibetnamu* motrimo u ovom kontekstu, onda i sam njen naziv dobiva svoj puni smisao, s obzirom na to da značenje lekseme *mosibat* (patnja, tegoba; tuga, žalost, potištenost) ukazuje na izražavanje odnosa u svijetu duše i duha, a ne materije i tijela. Stoga i *Salik-e Fikret* nema materijalno opredmećenje, već se radi o “putniku kroz misao”, odnosno o čovjekovom kontempliranju vlastitoga unutarnjeg svijeta u skladu s duhovnim stupnjem koji je dosegnuo. Ovo kontempliranje temelji se na promišljanju koje nije plod *ratia* već *zikra* – stalnog i kontinuiranog sjećanja na Boga. Misao koja je produkt *ratia* oblikovana je znanjem, tradicijskim i naučenim, ali misao koja počiva na *zikru* nadahnjuje se otkrovenjima iz nadosjetilnoga svijeta (*gajb*). Stoga takva misao istječe iz srca (Pürnâmdâriyân 1382 /2003: 119).

*Putnikov vodič misao je njegova
Zikr treba činiti da misao nadode
Salik-e Fikret došao do spoznaje*

*misao što plod je zikra njegova
da hiljade čistih značenja dođe...
ne ratiom već mišlju iz srca je. (MN:57)*

Temeljna osobina *Salik-e Fikreta* jest njegovo srce putujuće, koje ne miruje ni jednoga trena, nego je u stalnom dinamičnom kretanju. Ono *Salik-e Fikreta* u potrazi za duhovnim identitetom vodi kroz četrdeset duhovnih postaja (četrdeset kazivanja *Musibetname*) obzorjima nadosjetilnih svjetova i svjetova čovjekova bića. Te postaje su: postaja Džibrila, Israfila, Mikaila, Azraila, melekā – nositelja Arša, Arša, Kursa, Ploče, Pera, Dženneta, Džehennema, nebesa, Sunca, mjeseca, vatre, vjetra, vode, zemlje, planina, mora, nežive prirode, biljaka, divljih zvijeri, ptica, životinja, Iblisa, džina, arhetipskog Adema; te postaje poslanikā: Adema, Nuha, Ibrahima, Musaa, Davuda, Isaa i Muhammeda te, naposljetku, postaje osjetila, predodžbe, *ratia*, srca i duše. Zanimljivo je da duhovno putovanje *Salike-e Fikreta* počinje susretom s Džibrilom – melekom Objave – koji za šejha Suhrevardija predstavlja Meleka Spoznaje u kojem će on i sljedbenici išraki filozofije prepoznati unutarnjeg osobnog vodiča – *šejh al-gajb*. Na svom putovanju *Salik-e Fikret* susreće se i sa sedam poslanika svoga bića: Ademom, Nuhom, Ibrahimom, Musaom, Davudom, Isaom i Muhammedom. Ovaj 'Attarov motiv kasnije će u formi fiziologije svjetlosnog čovjeka detaljno razraditi Alaoddevle Samnani (1261-1336). U čovjeku, smatra Samnani, postoji sedam suptilnih duhovnih središta (*latifa*). Svaka *latifa* predstavlja jednoga od sedam poslanika našega bića. Odnosno, svaki duhovni stupanj korespondira s njemu odgovarajućim suptilnim središtem i podrazumijeva susret s jednim od sedam poslanika (Corbin 2003: 215-17). Nakon što je prošao stazu *sejri suluka*, *Salik-e Fikret* konačno stiže do posljednje – postaje duše i poima da je ono za čim je tragao s kraja na kraj nadosjetilnog i pojavnog svijeta od iskona postojalo u njemu, ali je on sam, tj. njegovo empirijsko jastvo, bio zastorom samome sebi za doseganje zbilje.

Ono što izgubio si, ako izgubio si

to u tebi je, ti sam zastor si. (MN:355)

Divan

Divan (Dīvān-e ġazaliyāt va qasāyed) – gazeli sa gnostičkom tematikom. Broj autentičnih 'Attarovih gazela ni do danas nije utvrđen, tako da različiti rukopisni primjerci sadrže od 300 do više od 800 gazela. Najstariji iranski primjerak *Divana*, koji se nalazi u Nacionalnoj biblioteci Irana, sadrži 362 gazela i kaside i 6 rubajja (Forūzānfar 1374/1995: 81). 'Attarovi gazeli predstavljaju jednu od najznačajnijih etapa u razvoju

perzijske gnostičke poezije, koja je *Divanom* Šemsa Tebrizija dosegla vrhunac. Neke od najvažnijih značajki 'Attarovih gnostičkih gazela su:

- Jedinstvo teme i motiva; gazeli prate prirodan ciklični tok, tako da se 'Attarova misao na kraju gazela vraća na polaznu tačku iz koje je i izronila.
- Srazmjernost između forme i značenja, tj. između jezika, motiva, imaginacije, simbola, kompozicije i sl. i sadržaja, odnosno poruke koja se nastoji predočiti recipijentu. Stoga je gotovo nemoguće pojedinačne stihove 'Attarovih gazela tretirati kao cjelinu, već se treba motriti gazel u njegovoj cjelovitosti (Šafi' Kadkanī 1380/2001: 60).
- Veoma mala zastupljenost uobičajenih gnostičkih termina, što se može objasniti time da je 'Attar duboko uronjen u vlastito duhovno iskustvo koje proživljava u trenutku pisanja gazela, tako da uopće ne osjeća potrebu uvoditi bilo kakve terminološke "vještačke" dodatke kojima bi potvrdio svoje poetsko umijeće.

*Srce što od aška boluje
ono zna šta bol aška je
Srce, ako ašik si, aška prođi se
dok si aškom obuzeto, ašk zastor je
Bude l' ašk pravi, o tom ne misli se
a ovaj tvoj ašk misliš istinit je?
Opijeni koji je svjestan sebe
pijanstvo mu puka hvala je
Samo se smij zahidu, k'o kamen si
šta je tebi plač, šta li savjet je
Voljeni, danas moj je dan
u ruci mi vrči usne se ušećerile
Vino, Mašuk i sjedinjenje vječno
tračak tog mirisa meni želja je
Znaj sigurno da religija aška
izvan sedamdeset i više pravaca je. (13:119)*

Muhtarnama

Muhtarnama (Moxtārname) je zbirka rubajija koju je 'Attar napisao potkraj života. Zbirka sadrži približno 2300 rubajija tematski raspoređenih u pedeset poglavlja. Klasifikaciju je izvršio sam 'Attar, koji je napisao i Uvod u prozi. Pomalo je neuobičajeno da je 'Attar ovu zbirku rubajija ostavio kao zasebno djelo, jer su kod većine pjesnika rubajije ulazile u sastav *divanā* poezije. Razlog bi mogao biti veliki broj rubajija, kako sam 'Attar i kaže u Uvodu:

"[...] i rubajije kojih u *Divanu* ima veliki broj [...] a za ovu zbirku sam odabrao jedan dio rubajija kako slijedi a ostatak sam stavio u *Divan*" (Attār 1387/2009: 49).

*Tajnu darovanu skriv i od sebe
U bol bez dermana položi sve nade
A onda srce učini ogledalom
I ogledalo okreni Džananu svome. (23/222)*

Tezkira evlija

Tezkira evlija (Tazkerat al-ouliyā) jedino je prozno 'Attarovo djelo u kojem su obrađeni duhovni životopisi devedeset sedam evlija. Za sedamdeset dva poglavlja (životopisa) ovog djela sa sigurnošću se može kazati da su nastala iz 'Attarovog pera.

Prvo poglavlje obrađuje životopis Imama Džafera Sadika, a sedamdeset drugo životopis Husejna ibn Mensura Halladža. Ovim poglavljima pridodano je još dvadeset pet poglavlja koja se pripisuju 'Attaru. Posljednje poglavlje posvećeno je Imamu Muhammedu Bakiru. Budući da je 'Attar, kao što je navedeno, sva svoja djela napisao u poznim godinama, čini se da je *Tezkiru evlija* priveo kraju na samom koncu života. Ali, uprkos tome moglo bi se kazati da je *Tezkira evlija* zapravo 'Attarovo prvo, iako vremenski posljednje, djelo. Sam 'Attar u uvodu *Tezkire evlija* kaže: "Mojim je srcem već u djetinjstvu strujao dah ljubavi prema ovoj skupini" (Attār 1379/2000: 70-71). Dakle, vrlo je vjerovatno da je 'Attar prva "spisateljska" iskustva stjecao od najranije životne dobi prisustvujući sufijskim sohbetima na kojima je bilježio predaje i riječi evlija i taj je proces kontinuirano tekao dugi niz godina, da bi tek u poznim godinama pristupio sređivanju bilješki i davanju konačnog oblika djelu. Osim toga, 'Attar ni u jednoj svojoj mesneviji ne spominje *Tezkiru evlija*, što znači da je ovo djelo u cjelovitom obliku nastalo kasnije.

Svako poglavlje *Tezkire evlija* počinje, uvjetno kazano, uvodom u kojem su u formi rimovane proze navedene duhovne titule određenog sufijskog prvaka, kako je nalagao književni kodeks ustaljen među piscima tezkira kojeg je slijedio i 'Attar. Sav ostali sadržaj pisan je krajnje jednostavnim, zapravo pučkim izrazom prijemčivim običnom čovjeku. I kod 'Attara, kao i kod ostalih pisaca tezkira, primjećuje se neka vrsta "povijesne nonšalantnosti", tako da neke iznesene činjenice i nemaju povijesno utemeljenje, s obzirom na to da se u ovakvoj vrsti djela akcent, općenito, stavlja na didaktičko-etičku komponentu. Stoga je i 'Attarova namjera bila da recipijent primi pouku, ali i da ga duhovno inicira.

Ono što 'Attarovu *Tezkiru evlija* izdvaja od ostalih tezkira jest činjenica da je deveto poglavlje *Tezkire* posvetio jednoj ženi – Rabiji al-Adeviji. Razloge zbog kojih ju je spomenuo u svome djelu 'Attar obrazlaže slijedećim riječima: "Ako neko prigovori: Zašto si je spomenuo među safovima muškaraca, moj odgovor je sadržan u riječima gospodina vjerovjesnikā, alejhisselam, koji kaže: Zaista Allah ne gleda u vaša lica (vanjštinu) [...] (jer) djelo se ne vrednuje po vanjštini već prema nakani [...]. Ako žena bude muški odvažna na putu približavanja ka Bogu, ne treba na nju motriti kao na ženu [...]." Nadalje 'Attar kaže: "Kada je o slijeđenju tevhida riječ, kakve veze ima ko sam ja, a ko si ti? Kakve veze ima ko je muškarac, a ko žena? Takva je i stvar s vilajetom – razinom bliskosti i prijateljevanja s Bogom" (Attār 1379/2000: 129).

Ovaj 'Attarov gest mogao bi se motriti u kontekstu utjecaja koji je na njega imao Ebu Seid Ebul-Hajr, a koji je ispoljavao afirmativan stav prema ženama. Naime, *sobhetu* što ga je Ebu Seid držao u hanikahu, koji se nalazio u središtu glavnog gradskog bazara u Nišaburu, prisustvovala su i žene. Za njih je bio namijenjen sprat hanikaha kako bi daleko od muških pogleda slušale Ebu Seidova kazivanja. Među glasovitim ženama koje su posjećivale Ebu Seidove *sobhete* bile su: Fatima Dekkakija, supruga učitelja Ebul-Kasima Kušejrija i kćerka Ebu Ali Dekkaka, čuvena po svojoj učenosti; Sajene, žena-sufija, koja je proputovala mnogim postajama *sejri suluka* i s kojom je šejh Ebu Seid vodio razgovore; Saida Sufija, o kojoj se ne zna ništa, osim što se iz imena može zaključiti da je bila gnostik (Šafī'i Kadkanī 1385/2006: 37, 38).

Druga specifičnost 'Attarove *Tezkire* jest emocionalni naboj koji proistječe iz autorove duboke duhovne naklonosti prema osobama o kojima piše. 'Attar s potpunom uvjerenošću i bez trunke sumnje i kolebanja opisuje keramete evlija, pri

tome i ne pomišljajući da bi recipijent mogao posumnjati u autentičnost njegovih riječi i da bi ih mogao dovesti pod znak pitanja. U svemu tome treba imati na umu činjenicu da su ovi kerameti u svijesti čovjeka 'Attarovog doba veoma rijetko i mogli izazvati sumnju i nedoumicu. Naravno, malo je vjerovatno da će svijest recipijenta savremenog doba stanja duhovnih velikana opisana u *Tezkiri evlija* prepoznati kao istinita ne zbog povijesne već, prije svega, zbog duhovne distance koja ga dijeli od 'Attara.

Izbor iz *Tezkire evlija* preveden je s perzijskog izvornika na bosanski jezik: Attār Nišābūrī, *Spomenica Dobrih*, preveo sa perzijskoga: Muamer Kodrić, Kulturni centar ambasade I.R. Iran u BiH, Sarajevo, 2004.

Završno slovo

Tri su pjesnika obilježila razvoj perzijske gnostičke poezije. Ako kod Senaija Gaznevija tek naziremo naznake gnostičke poezije, Feriduddin 'Attar joj je podario puninu a Mevlana Dželaluddin Rumi ju je doveo do krajnjeg vrhunca. Nakon ova tri velika pjesnika sve ono što se naziva "gnostičkom poezijom" samo je puko ponavljanje njihovih misli iskazanih u formi gnostičkih termina. Ono što 'Attarovo poeziji daje "atarovski pečat" i odvaja je od poezije svih ostalih pjesnika jeste činjenica da je cjelokupni njegov književni opus čista gnoza. Naime, kod 'Attara ne možemo naći niti jedan stih – a samo njegove četiri mesnevije obuhvataju impozantnu brojku od preko 22.000 distiha – koji nije gnostičkog sadržaja. Da pojasnim, 'Attar nikada i nikome nije posvetio niti jedan svoj stih; nije, kao što je bilo uobičajeno u poetskim krugovima, napisao ni jedan jedini stih pohvale vladaru ili osobama koje su uživale društveni ugled. Sva njegova poezija posvećena je Bogu. Stoga ona odiše iskrenošću i čistotom. Voleći Boga 'Attar voli čovjeka sa svim njegovim mahanama i vrlinama, nastojeći mu kroz svoja djela pokazati da je staza postajanja "istinskim čovjekom" satkana od potpune iskrenosti u nakani, mislima, riječima i djelu.

Literatura

- Attār, Nišābūrī, *Tazkerat al-ouliyā*, be tashih va tahšīye R. Nicholson, Enteshārāt-e Asātīr, Tehrān, 1379/2000.
- Attār, Farīdoddīn Mohammad ebn Ebrāhīm Nišābūrī, *Elabīnāme*, moqaddame, tashih va ta'liqāt Mohammadrezā Šafī'ī Kadkanī, Enteshārāt-e Soxan, čāp-e avval, Tehrān, 1387/2009.
- Attār, Nišābūrī, *Manteq al-teir*, moqaddame, tashih va ta'liqāt Mohammad Rezā Šafī'ī Kadkanī, Enteshārāt-e Soxan, čāp-e avval, Tehrān, 1383/2005.
- Attār, Nišābūrī, *Mosibatnāme*, moqaddame, tashih va ta'liqāt Mohammad Rezā Šafī'ī Kadkanī, Enteshārāt-e Soxan, čāp-e paṅgom, Tehrān, 1388/2010.
- Attār, F., *Gazaliyyāt-e Attār*, Ketābforūši-ye Faxr-e Rāzī, Tehrān, 1363/1984.
- Attār, F., *Moxtārnāme*, moqaddame, tashih va ta'liqāt Mohammad Rezā Šafī'ī Kadkanī, Enteshārāt-e Tūs, čāp-e paṅgom, Tehrān, 1389/2010.
- Corbin, H., *Svjetlosni čovjek u iranskom sufizmu*, preveo Rešid Hafizović, Sarajevo, 2003.
- Forūzānfar, Badi'oz-zamān, *Šarh-e abwālo-naqdotablil-e āsār-e šeyx 'Attār*, Enteshārāt-e Anḡoman-e āsār-e farhangī, Tehrān, 1374/1995.
- Pūrnamdāriyān, Taqī, *Didār bā Simorg*, Enteshārāt-e pežūhešgāh-e 'olūm-e ensāni va motāle'āt-e farhangī, Tehrān, 1382/2003.
- Šafī'ī Kadkanī, Mohammadrezā, *Zabūr-e pārsī*, Enteshārāt-e Āgāh, Tehrān, 1380/2001.
- Šafī'ī Kadkanī, Mohammadrezā, *Čāšīdan-e ta'm-e vaxt*, Enteshārāt-e Soxan, Tehrān, 1385/2006.

Abstract
A Brief Review of The Work by Feriduddin 'Attar

Mubina Moker

Sheikh Feriduddin Muhammed 'Attar from Nishapur is the central author of Persian Gnostic poetry of the second half of the 12th and the beginning of the 13th century. Although some features of Gnostic themes may be observed in gazels by Senayi Gaznevi, they will be fully developed in 'Attar's poetry whose work represents one of the most important staged of Persian Gnostic poetry development.

Due to the lack of relevant historic data, 'Attar and his life are marked with semi-legend details, which had to be reflected in his literary work as a phenomenon of "spurious 'Attars", quasi-poets, who were hidden behind the poetic pseudonym 'Attar from the distance of two or even three centuries and added their own verses to the authentic 'Attar's verses, even though their verses did not fit into 'Attar's refined sensibility in any manner whatsoever and had even less contact with his authentic Gnostic doctrine. There were many "spurious 'Attars" in Persian poetry judging on the number of works attributed to 'Attar, which amounts to as many as 114, which is equal to the number of surahs in Qur'an, whereby the aim was to give 'Attar's personality "an aureola of holiness".

Keywords: Divan, Esrarnama, Mantiq al-tayr, Mohtarnama, Mosibatnama, "spurious 'Attars", Tazkira avliya.